

УДК 378.016:811.161.2

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-3-41-141-148

ТВОРЧИСТЬ О. ДОВЖЕНКА У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Каліш Валентина Антонівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури і методики навчання

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: va-kl@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1495-5054

У статті розкрито дидактичні можливості творів О. Довженка для формування мовної компетентності майбутніх учителів-філологів, яка охоплює систему знань про мову, її одиниці у єдності форми, значення і функції, закономірності їх функціонування. Здійснено загальний аналіз мовотворчості письменника на лексико-семантичному, морфологічному і синтаксичному рівнях мови з метою добору текстів для навчальних цілей. Визначено характерні лексичні засоби у мовотворчості письменника як домінуючі вербалізатори національної мовної картини світу. Розкрито роль різних частин мови для репрезентації основних концептів в індивідуально-авторській мовній картині світу. З'ясовано художньо-виразові функції комунікативних типів речень у творчості митця. Запропоновано можливі завдання за текстами О. Довженка та наведено окремі вправи, спрямовані на формування у студентів мовної компетентності.

***Ключові слова:** мовна особистість, мовна компетентність, професійна підготовка, дидактичний текст, творчість О. Довженка, мовна картина світу, мовні вербалізатори.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освітньої галузі особливої актуальності набуває проблема фахової підготовки педагогічних працівників, покликаних розв'язувати новітні суспільні завдання у контексті нової української школи. У системі професійної підготовки вчителів-філологів важлива роль належить формуванню мовної компетентності, що охоплює систему знань про мову як унікальне суспільно-культурне явище, її функції і зв'язки з іншими феноменами, одиниці і явища різних структурних рівнів, правила їх використання та реалізацію цих знань у різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до вирішуваних комунікативних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгводидактиці все більше уваги приділяється фаховій підготовці майбутнього вчителя-філолога. Значний унесок у розробку проблеми професійної підготовки учителів української мови і літератури зробили О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Семенов та ін., у працях яких розкриваються теоретико-методологічні засади мовної освіти у вищому педагогічному навчальному закладі.

У низці публікацій і дисертацій (Г. Галкіна, Т. Горохова, Т. Груба, Р. Дружененко, Ю. Картава, В. Крищук, О. Кучерук, А. Лановенко, С. Омельчук, Н. Остапенко, Г. П'ятакова, Л. Рускуліс, Т. Симоненко, І. Соколова, Л. Струганець, Н. Янчук та ін.) розглядаються теоретичні і практичні аспекти формування професійної компетентності студентів філологічних факультетів, її структура і зміст, порушуються проблеми підготовки майбутнього вчителя філологічного профілю на основі компетентнісного підходу, окреслюються базові компетентності вчителя-словесника, пропонуються методичні технології застосування у процесі мовної освіти студентів-філологів когнітивного, комунікативного, функційного, текстоцентричного та інших сучасних підходів до фахової підготовки спеціалістів у світлі новітніх вимог тощо.

Проблемі формування мовної компетентності майбутніх фахівців філологічних спеціальностей присвячені праці Н. Баранник, Н. Голуб, О. Копусь, Г. Кузнецової, І. Кухарчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Л. Струганець, Н. Янчук та ін. Незважаючи на широкий спектр досліджуваних питань, проблема формування мовної компетентності майбутніх учителів залишається відкритою. Як зазначає Л. Мацько, «час зобов'язує вчителя й викладача української мови та літератури стати яскравою особистістю, інтелектуальною й інтелігентною, високоосвіченою і шляхетно вихованою, чутливою до учнів і студентів,

відкритою до нових знань і вмінь...<...Думається, що й нині з огляду на наше українське буття є дуже актуальним пошук у літературі й фольклорі, мистецтві, культурі й історії ідеалу незвичайної особистості, благородного чину, великої працелюбності, взірцевої поведінки й, може, самопожертви» [1, с. 69]. Зазначене й актуалізує порушену в публікації проблему. Практика показує, що одним із ефективних шляхів її вирішення є використання під час опанування студентами різних розділів курсу сучасної української мови творчого доробку унікальних, талановитих мовних особистостей, до яких і належить Олександр Довженко – геніальний письменник, кіносценарист, публіцист, неперевершений, пристрасний промовець, мислитель, талановитий мовотворець, для якого рідна мова – «легка, гнучка і надзвичайно пластична» [2, с. 349].

Формулювання мети статті. Мета нашої розвідки – розкрити дидактичні можливості мовотворчості О. Довженка у процесі формування мовної компетентності майбутнього вчителя-філолога.

Виклад основного матеріалу За визначенням М. Пентилюк, мовна компетентність – це практичне оволодіння українською мовою, її словниковим запасом, граматичним ладом, дотримання в усних і писемних висловлюваннях мовних норм. Мовна компетентність передбачає опанування знаннями та формування відповідних фонетичних, лексичних, граматичних, морфологічних навичок, пов'язаних зі складом слова та частинами мови: синтаксичних – пов'язаних із побудовою речень та їх різних видів, орфографічних, графічних та каліграфічних – із засвоєнням особливостей написання [3]. Беручи до уваги зазначене, мовну компетентність визначаємо як систему сформованих у процесі навчання студентів у вищому закладі освіти наукових поглядів і переконань, стійких знань закономірностей і норм усіх розділів сучасної української літературної мови, практичних умінь і навичок розпізнавати, аналізувати, використовувати мовні засоби у процесі продукування і сприйняття висловлювань різних типів, стилів і жанрів відповідно до комунікативної мети та з урахуванням ситуації спілкування, а також готовність майбутнього вчителя-словесника до роботи з мовними явищами у подальшій професійній діяльності.

Дослідження мови творчої спадщини О. Довженка (кіноповістей, оповідань, епістолярію тощо) засвідчило її особливу індивідуальність та унікальність. Творчість письменника відзначається жанровою різноманітністю, змістом, семантикою, структурою і стилістичним колоритом. Його унікальний доробок репрезентує взаємодію уснорозмовних, фольклорних і писемно-книжних засобів української літературної мови. Мовностилістична структура тексту відображає світобачення й світовідчуття автора, його життєве й естетичне кредо. Кожне слово, граматична форма, синтаксична конструкція розкриває О. Довженка як талановиту особистість, знавця літературної і народно-розмовної мови, як глибокого, з високим чуттям рідного слова її поціновувача і мовотворця. Він міг словами втілювати глибокі філософські істини, концепти духовного життя народу, його менталітет, морально-етичні цінності, малювати живописні картини, кількома фразами творити яскраві, неповторні образи.

Відповідно до зазначеного тексти творів О. Довженка можуть активно включатися в систему навчальної діяльності студентів, спрямованої на формування мовної компетентності і розвиток важливих складників мовної особистості майбутнього вчителя-філолога.

Відтак Довженківські висловлювання із щоденника, листів, нотаток, виступів, уривки з кіноповістей та оповідань цілком відповідають усім вимогам до дидактичних текстів, на основі яких здійснюється засвоєння студентами мовного матеріалу, формуються складники мовної особистості.

Самобутність таланту О. Довженка, художня довершеність, глибоке відчуття мови прослідковується у різних за жанром творах. Для опанування вступного розділу курсу сучасної української літературної мови, зокрема про усну й писемну форму та їх стильові різновиди, доцільно запропонувати тексти виступів, статей, листів, художніх творів, на основі яких студенти зможуть спостерігати за системою мовних засобів, зумовлених змістом, метою, прагматичною функцією висловлювання, визначати тип, стиль, тему, комунікативне призначення текстів, порівнювати тексти різних стилів і типів на однакові теми і

виокремлювати лексико-граматичні засоби їх диференціації, продукувати власні висловлювання тощо. Наприклад:

– Прочитати уривок із статті Олександра Довженка, написаної 10 березня 1942 року до 81-ї річниці з дня смерті Т.Г.Шевченка. Визначити його тему і прагматичну функцію. З'ясувати ознаки стилю.

Україно-батьківщино! Велика земле наша, чесна, прекрасна мати, ти в огні. Тебе завалено німецькими мерцями. Укривавили вони тебе своєю ганебною сукровицею, засіяли своїми проклятими кладовищами, валяються, як сміття, по твоїх широких ланах, розторгані й мерзлі...Матір наша рідна, велике твоє нещастя, та великі ж і люди твої, твої діти. Великий і незламний народ твій, народ-трудівник, народ-воїн, народ-лицар. Не підкорився він мерцям. Жива душа народна, жива, неподоланна! [4, с. 22].

– Написати статтю-звернення на підтримку України, українського народу у сучасних суспільно-політичних умовах, дотримуючись норм публіцистичного стилю. Висловити власну громадянську позицію, добираючи відповідні мовні засоби.

У формуванні змістової структури тексту значуща роль відводиться одиницям лексико-семантичного рівня, які репрезентують індивідуальну мовну картину письменника і слугують самобутніми засобами вербалізації національної картини світу, омовлення важливих загальнонаціональних, етнокультурних та емоційних концептів. У своїй мовотворчості О. Довженко майстерно послуговується всіма пластами словникового багатства української мови. У художньому мовленні письменника активно вживається як загальноновживана (стилістично нейтральна), представлена різними тематичними групами, так і стилістично маркована (книжна і розмовна) лексика, як одиниці активного, так і пасивного (архаїзми, індивідуально-авторські неологізми) словника. Сприймання автором дійсності вербалізується через загальноновживану лексику, яка об'єднує назви побутових понять, часових і просторових реалій, явищ природи, найменування осіб за родинними стосунками, діяльністю, внутрішніми чи зовнішніми ознаками, рослинного і тваринного світу тощо. До стилетвірних компонентів авторського тексту належать і численні художні тропи, які структуруються на основі семантики лексичних одиниць, зокрема: епітети, метафори, порівняння, антитези, повтори, градації, гіперболи тощо. Гармонійно вкраплюються в мовну канву творів письменника фольклоризми, народнопоетичні слова з емоційно-оцінними відтінками ніжності, голубливості, пестливості, а також емотиви із зниженою семантикою, розмовно-побутові, діалектні лексеми, слова іншомовного походження, терміни тощо.

Дібрані до занять з української мови тексти творів О. Довженка дають змогу студентам спостерігати за виявом структури лексичного значення слова, функціонуванням полісемічних, синонімічних, антонімічних лексем, слів із символічним, етнокультурним, емоційно-експресивним компонентами, з'ясувати склад лексики з огляду на його походження та стилістичне уживання тощо. До системи вправ, організованих на основі текстів різних жанрів, типів і стилів, доцільно залучати завдання на виявлення лексичних категорій і явищ, з'ясування семантики (самостійно, за словником, у контексті) лексем, їх групування за спільними когнітивними чи/і прагматичними семами у лексико-семантичні групи, підгрупи тощо, на добір і використання семасіологічних категорій відповідно до комунікативних завдань, типу і стилю висловлювання, на вибір, заміну лексичних одиниць, з'ясування їх ролі у відтворенні задуму письменника тощо. Наприклад:

– Прочитати висловлювання О. Довженка. Визначити його стиль і тип. Виокремити полісемічні лексеми, довести. Виписати словосполучення, у яких слова вжиті в переносному значенні, з'ясувати його вид. Назвати художні засоби, за допомогою яких автор відтворює картину.

В блакитній високості непомітно почали виникати хмарки. Вони росли і множились, перебуваючи в безупиннім змаганні й мінливості. Деякі з них скидались на урочисті голови бородатих пророків, інші – на снігові гори, а декотрі мчали вершинами на фантастичних подобах коней. А поперед небесного воїнства, розпростерши крила, осяяний промінням сонця,

летів велетенський птах. Потім пророки, воїнство і птах об'єднались в одну чорну хмару, що заповонила небо аж по саме сонце [5, с. 134].

– Прочитати. Поміркувати, яке враження прагне передати О. Довженко у відтвореному епізоді кіноповісті «Земля». Виділити лексичні засоби, які реалізують цей задум, охарактеризувати їх. Виписати лексеми з етнокультурним значенням. Обґрунтувати доцільність їх уживання автором.

І ще пам'ятаю: був гарний літній день, і все навколишнє здавалось прекрасним: сад, город, соняшники, й мак, і ниви за городом. А в саду, якраз коло погребні, під яблунею, серед яблук і груш, на білому стародавньому рядні, в білій сорочці, весь білий і прозорий від старості й доброти, лежав мій дід Семен, колишній чумак [5, с. 108].

– Прочитати уривок із кіноповісті О. Довженка «Земля». З'ясувати, який мініконцепт відтворює автор. Виділити лексичні засоби, що вербалізують його, дати їх лексико-семантичну характеристику. Виписати слова, які можуть вступати в синонімічні відношення, дібрати синоніми, визначити домінанту та вид синонімів.

За дідовим тином крешуть блискавиці. За дідовим тином буря дуби вивертає з корінням, грім розпанахує тишу. Чути плач і відчайдушні вигуки.

Це Архип Білоконь рве на собі сорочку, хапається за кучеряву голову. Розпач душить Білоконя й ненависть така, аж хата стугонить і сіни. Жінка, три дочки, баба – все тужить-голосить. Вують пси. Навіть коні, чуючи лихе, хропуть і басують у стайні. Кому погрожує Білоконь, скрегочучи зубами край вікна? І два сусіди чи брати, і старезний панотець Герасим – чого їм треба в Білоконевій хаті? Звідки цей страх? Що трапилось? [5, с. 112].

Морфологічні особливості творчості О. Довженка відображають систему засобів української літературної і народної мови. Активно в мовотворчості письменника функціонують слова, що належать до різних лексико-граматичних розрядів. Слід зауважити, що О. Довженко використовує всі семантичні групи іменників, прикметників, дієслів, прислівників, властивих українській мові. У семантичній структурі ужитих митцем лексем домінантними є як когнітивні, так і прагматичні, конотативні семи, що відповідно зумовлює і стилістичне навантаження цих категорій в авторських текстах. Частина мови виконують або суто номінативну функцію, якщо потрібно позначити, виділити предмети, явища, події, осіб, ознаки, дії, стани, процеси тощо, про які йдеться в тексті, або ж набувають художньо-виразової, емоційно-образної функції для вираження авторської оцінки, характеристики, посилення експресивності висловлювання, надання йому особливого смислу. Система морфологічних одиниць у творчості О. Довженка слугує основним засобом вербалізації відтворених автором концептів національної мовної картини світу.

Зазначене уможливило використання творчості письменника для формування морфологічної компетенції студентів. За текстами О. Довженка можна організувати вправи на виявлення у тексті відповідних частин мови та службових слів, пояснення їх лінгвістичних особливостей, загальнокатегоріального значення; з'ясування семантики повнозначних частин мови, групування їх за семантичними ознаками; визначення морфологічних категорій повнозначних частин мови, способів та засобів вираження граматичних значень, розпізнавання і утворення граматичних форм; з'ясування комунікативно-виражальних можливостей морфологічних явищ у різних за комунікативним призначенням і стильовою належністю текстах тощо. Подібні завдання доцільно, наприклад, запропонувати за художньо-яскравими щоденниковими записами, у яких репрезентовано авторське розуміння етнокультурних концептів, приміром, концепту «краса»:

Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу. У ній більш глибокої істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне тільки те, що прекрасне. І коли ми не постигнемо краси, ми ніколи не зрозуміємо правди ні в минулому, ні в сучаснім, ні в майбутньому. Краса нас всьому учить. Ся проста істина лишилася, проте, не признаною, особливо ворогами високих мислей і почуттів. Краса – верховний учитель. У всьому людському я хочу шукати красу, себто істину [2, с. 183].

Так само тексти або окремі речення з творчого доробку О. Довженка доцільно

використовувати для формування у студентів знань, умінь і навичок із синтаксису. Аналіз синтаксичних конструкцій мови митця дає підстави стверджувати, що письменник користується всіма структурно-семантичними і комунікативними типами та різновидами синтаксичних одиниць, характерних для української мови. Так, під час вивчення теми «Комунікативні типи речення» студентам для аналізу можна запропонувати фрагменти із листів або щоденникових записів О. Довженка. Помітно, що розповідні речення виконують функцію повідомлення про якість події, факти із життя письменника, розкривають його роздуми, наміри, плани, досягнення і невдачі тощо, приміром: *Ну про мене ти, очевидно чув. Зробив я «Щорса». Дуже трудна була картина, і одняла вона у мене здоров'я на 5 років добрих. І досі ще не одійшов. На західній Україні я з Юлею накрутили щось тисяч з 20 метрів різного матеріалу. Крім того, я працював скрізь як політробітник, що дало мені дуже багато радості і морального задоволення, а народних зборів у Львові я не забуду, поки я жив буду. А країна сама – така красива, така красива, така гарна, що хотілося б там і вмерти* [2, с. 309].

Для листів О. Довженка, які переважно можна вважати художніми, типовим є вживання спонукальних речень із предикатами, морфологічно вираженими дієсловами із значенням бажання, прохання, волевиявлення, вимоги, вияву почуттів тощо у формі наказового способу. Зазначимо, що семантика таких дієслівних лексем відповідно визначає і основні функції спонукальних речень – виражати волевиявлення, наказ, спонукування, прохання, вимогу, побажання. Наприклад: *Напиши мені, друже, про все це. До речі, вкажи, з ким у Києві варто у цій справі поговорити* [2, с. 291]; *Пам'ятай, друже, – кіно лише зараз починає виходити з свого дитячого віку; Не думай, що я лише патріот своєї професії* [2, с. 300]. Значення бажання, вимоги з відтінком заповіту, мрії автор передає аналітичними формами 3-ої особи із спонукальною часткою *хай* (речення бажальної модальності): *Хай дивиться світ, як умирають за нього наші люде. Хай плаче над умираючими партизанами, селянами, дітьми, жінками. Хай ненавидить презренну кров ворога – вішателя, вбивці. Хай дивиться на наші жертвні пожари, на всю Україну, окривавлену матір нашу, в огні й стражданні, на щедрих на кров і на жертви дітей її збройних* [2, с. 318].

Подібні конструкції передають заповітні мрії митця, його прагнення, наповнюють оповідь своєрідним ліризмом, експресією. Досить часто у спонукальних реченнях, ужитих письменником, значення прохання, вимоги, побажання, заклику ускладнюються додатковим семантичним відтінком і набувають повчально-афористичного характеру, надають усьому висловлюванню урочистості. Наприклад: *Не падай духом. Поправ, що треба там, і думай неухильно тільки про велике. Підними природу всю до свого серця і серце своє високо неси. Якщо вже сталося так, що тебе ранили, - усміхайся, ніби ти не піт і кров пролив, а благотворну росу* [2, с. 343]; *Будьмо пильні й суворі до себе, хай не затуманить нам світу наш успіх, будьмо ненаситні до нового, щедрі на добро, аби вода в вашому потоці була завжди чиста і прозора, щоб життя одбивалося в ньому прекрасне на радість людству* [2, с. 324].

У щоденникових записах, нотатках, листах поширені питальні речення, які виконують переважно власне питальну та питально-риторичну функції, а також слугують засобом текстового зв'язку. Особливої стилістичної виразності питальні речення набувають в епістолярних текстах О. Довженка, коли йдеться про міркування, сумніви автора у правильності якихось дій, подій тощо. У таких випадках питальні речення становлять основний засіб текстотворення. Нагромадження їх супроводжує висловлювання емоційно-оцінним змістом, оскільки вони насажені душевними переживаннями, почуттями, відтворюють неспокійне ставлення письменника до того, про що він висловився. Для підтвердження наведемо уривок із щоденникового запису від 26/X [19] 54 р.: *Інші греблі? Зокрема, Кременчуцька? Та сама, яка повинна затопити 45000 домів серця України? Чи потрібна вона? Чи така вже вона необхідна? Для чого вона? Для постачання запорізьких турбін? А, може, плюнути нам на ці турбіни, на сії вісім товщих фараонових корів? Чи не надто дорого обійдуться сії запорізькі їхні кіловати?...Навіщо ж сі складні архаїчні, божевільно дорогі гідроелектрогіганти на прекрасних ріках? Ці затоплення міст і сіл?*

[2, с. 277–278].

Відзначимо також ще й таку функцію питальних речень, як засіб зв'язку у тексті. Письменник досить часто ставить питання собі самому або адресату і сам дає відповідь, зокрема: *І все. А я не дух. Не дух я. А літаємо ми лише у сні. Ти ще літаєш, друже? Я літаю* [2, с. 296]; *Що знімати? Я послав одного оператора (Фролова) до Сабурова. Я дав йому орієнтовно кілька розробок епізодів, що їх допустимо було передбачити* [2, с. 313]; *Що мені Вам сказати? Я радий, що ви не занепали духом і вірите в свою мету* [2, с. 322]; *Ходжу порожній по берегу моря. Куди воно тягне? Нікуди* [3, с. 301]; *І от я собі думаю. А чому саме і за що саме його вигнали? І я певний, що я знаю. Може, у мене почалася манія переслідування? Можливо, й це* [2, с. 301]; *Чи може бути надмірною любов до батьківщини? Ні. Немає такої любові. І моя не була, хоч я і вмер від неї* [2, с. 227].

Стилістичну функцію вираження загальної тональності повідомлення і посилення його експресивно-емоційного впливу на реципієнта виконують, як відомо, окличні речення. Як правило, окличні речення О. Довженко вживає для вираження сильних почуттів радості, гордості, щастя, любові чи ненависті, вдячності тощо, для передачі захоплення чи чогось незвичайного у його світосприйнятті. Наведемо кілька зразків: *На двомісячний пайок я удвох з Юлею живу вже 4-й місяць. І їжджу!* [2, с. 295]; *У Вас уже, певно, весна господи!* [2, с. 342]; *Господи, ну, що я пишу!* [2, с. 338]; *Господи, як я ненавиджу в нашому правописі деякі правописні кайдани!* [2, с. 348]; *Яка краса і диво!* [2, с. 234]; *Які батьки і увесь рід!* [2, с. 234]; *Річко, річко, душа мого народу, який безцінний дар ти принесла мені!* [2, с. 267]; *Скільки років не бачилися! Просунувся Петро Іванович, просунувся здорово! Ось як злетів!* [2, с. 276].

Окличні речення автор вживає і для вираження гніву, обурення, осуду тощо. При цьому як засіб посилення емоційного стану використовуються лайливі слова або вирази, вульгаризми, властиві для розмовно-побутового мовлення. Наприклад: *Ага, мерзнете, щоб ви повиздыхали!* [2, с. 301]; *Сто чортів! При їхній техніці і організації чого б тільки я не наробив* [2, с. 203]; *Яка дивацька відсутність елементарного виховання! Так хотілося сказати: «Посміхнись ти, дурепо паршива!»* [2, с. 276].

Поширеними у мовотворчості О. Довженка є конструкції, які деякі лінгвісти кваліфікують як емоційно-оцінні. У мовній картині світу письменника вони виражають відчуття прекрасного, почуття патріотизму, шани, любові, а також печалі, туги тощо і досить часто сприймаються як афоризми. Зокрема: *Так, я люблю Батьківщину, люблю народ свій, люблю палко і ніжно, як син може любити, як дитя, як поет і громадянин...* [2, с. 227]; *Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу. У ній більш глибокої істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне тільки те, що прекрасне* [2, с. 183]; *Людина народилась для любові, радості* [2, с. 234]; *Гнів може бути дуже сильним. Але печаль не доводить до відчаю, істерії. Це загалом не драма. Це життя наше. А життя прекрасне. І люди, що творять його, загалом прекрасні* [2, с. 286]; *Преклоняю коліна перед тобою, повний невимовної вдячності, що породила мене в великі часи, що напуваєш і годуєш мене всіма твоїми багатствами хліба, меду, молока твого, твоїх пісень і музики, що даєш мені радощі й страждання і приймеш до свого лона, як прийняла дідів моїх і прадідів, мати моя* [2, с. 265].

Наведені та інші фрагменти з творів О. Довженка забезпечать засвоєння студентами не лише синтаксичної природи комунікативних типів речення, а й їх яскравих художньо-виразових функцій. Стилістичної значущості і художньої виразності у мовотворчості письменника набувають і формально-синтаксичні типи речень та їх структурно-семантичні різновиди, що уможлиблює залучення текстів творів О. Довженка до вивчення студентами різних тем синтаксису. Доцільними за матеріалами творів письменника будуть завдання на дослідження синтаксичних одиниць (приміром: Дослідити функціонально-комунікативне навантаження односкладних означено-особових речень в епістолярії О. Довженка), доведення (Поміркуйте, чому в записних книжках О. Довженка домінують односкладні номінативні та інфінітивні речення), розмежування (Прочитати подані висловлювання, записати їх,

згрупувавши за наявністю головних членів речення), виокремлення синтаксичних одиниць (Виписати з поданого тексту складнопідрядні речення, визначити вид підрядного), аналіз формально-синтаксичної та структурно-семантичної будови речення, доповнення, відновлення, редагування синтаксичних конструкцій, складання їх структурних схем тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ретельно дібрані викладачем для навчальних потреб тексти з творчості О. Довженка мають передусім продемонструвати системно-структурні і функціональні можливості виучуваних мовних одиниць, розвивати лінгвістичні та аналітичні здібності студентів, з одного боку, і слугувати своєрідним взірцем використання багатства національної мови для репрезентації власних пізнавальних процесів, думок, досвіду, емоційних станів тощо, з іншого боку. Перспективу дослідження вбачаємо в розробленні технології організації науково-пошукової діяльності студентів, спрямованої на вивчення мовотворчості Олександра Довженка, вербалізації домінуючих концептів його індивідуальної мовної картини світу.

Список використаної літератури

1. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі. Київ : 2009. 606 с.
2. Довженко О. П. Твори в 5-ти томах. Т. 5. / Упорядник Ю. Солнцева, прим. К. Волинського. Київ : Дніпро, 1985. 359 с.
3. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
4. Довженко О. П. Твори: В 5-ти томах. Т. 4. / Упорядник Ю. Солнцева, прим. К. Волинського. Київ : Дніпро, 1984. 351 с.
5. Довженко О. П. Твори: в 5-ти томах. Т.1. / Передмова О. Гончара, приміт. Київ : Волинського, упоряд. Ю. Солнцева і Т. Дерев'янка. Київ: Дніпро, 1983. 439 с.

OLEKSANDR DOVHENKO'S CREATIVITY IN THE SYSTEM OF FORMING THE INTENDING PHILOLOGISTS' LANGUAGE COMPETENCE

Kalish Valentyna

pedagogical Sciences Candidate (PhD), Associate Professor of the Ukrainian Language, Literature and Teaching Methods Department

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *In the system of philological teachers' professional training, it is very important to form linguistic competence, which covers the system of knowledge about language as a unique socio-cultural phenomenon, its functions and connections with the other phenomena and units of different structural levels, the rules for their using and implementing the knowledge in different types of language skills in accordance with the communicative tasks.*

Purpose. *The aim of the article is to reveal the didactic possibilities of Oleksandr Dovzhenko's speech-making creativity in the process of forming the intending teacher-philologists' linguistic competence.*

Methods. *The methods used in the process of research are the analysis of linguistic and literary studies, lingua-didactic literature, induction, deduction.*

Originality. *General analysis of the writer's language creative activity at the lexico-semantic, morphological and syntactic levels of the language is carried out in order to select the texts for educational purposes.*

Conclusion. *The study of the language of O. Dovzhenko's creative heritage (film stories, short stories, epistolary, etc.) showed its special peculiarities and uniqueness. The creativity of the writer is distinguished by genre diversity, content, semantics, structure and stylistic colouring. Dovzhenko's unique works represent the interaction of spoken, folk, and written bookish means of the Ukrainian literary language. The linguistic stylistic structure of the text reflects the author's worldview and outlook, his life and aesthetic credo. Every word, grammatical form, syntactic construction reveals Dovzhenko as a talented personality, a connoisseur of literary and folk spoken language, as a profound linguist creator with a high sense of understanding native words. He could inculcate deep*

philosophical truths, the concepts of spiritual life of the people, their mentality, moral and ethical values through the words, to paint pictures, to create vivid, unique images in several phrases.

Accordingly, the texts of O. Dovzhenko's creative activity can be actively included in the system of students' educational activity, aimed at forming linguistic competence and the development of important components of an intending teacher-philologist's linguistic personality.

Thus, Dovzhenko's utterances (expressions) from the diary, letters, notes, speeches, excerpts from film stories and extracts from short stories fully meet all the requirements for didactic texts, on the basis of which students learn language material, formed components of linguistic personality.

The texts, that are carefully selected by a teacher for the educational needs on the O. Dovzhenko's creativity, should first of all demonstrate the systemic-structural and functional abilities of the learned language units, develop students' linguistic and analytical abilities, on the one hand, and serve as a model for the using the national language for representing their own cognitive processes, thoughts, experiences, emotional states, etc., on the other hand.

Key words: *linguistic personality, linguistic competence, professional training, didactic text, O. Dovzhenko's creativity, linguistic picture of the world, language verbalizers.*

References

1. Mats'ko, L. (2009). Ukrayins'ka mova v osvnt'omu prostori. [Ukrainian language in the educational space]. K. 606 [in Ukrainian].
2. Dovzhenko, O. P. (1985). Tvory v 5-ty tomakh. T. 5. [Works in 5 volumes. T. 5.] / Uporyadnyk YU. Solntseva, prym. K. Volyns'koho. K.: Dnipro. 359 [in Ukrainian].
3. Pentylyuk, M. I. (2011). Aktual'ni problemy suchasnoyi lnhvodydaktyky: zbirnyk statey. [Actual problems of modern linguodidactics: a collection of articles]. K.: Lenvit. 256 [in Ukrainian].
4. Dovzhenko, O. P. (1984). Tvory: v 5-ty tomakh. T. 4. [Works: in 5 volumes. T. 4.] / Uporyadnyk YU. Solntseva, prym. K. Volyns'koho. K.: Dnipro. 351 [in Ukrainian].
5. Dovzhenko, O. P. (1983). Tvory: v 5-ty tomakh. T. 1. [Works: in 5 volumes. T. 1.] / Peredmova O. Honchara, prymit. K. Volyns'koho, uporyad. YU. Solntseva i T. Derev'yanko. Kyiv: Dnipro. 439 [in Ukrainian].

ТВОРЧЕСТВО А. ДОВЖЕНКО В СИСТЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ

Калиш Валентина Антоновна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языка, литературы и методики обучения
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

В статье раскрыты дидактические возможности произведений А. Довженко для формирования языковой компетентности будущих учителей-филологов, которая охватывает систему знаний о языке, ее единицах в единстве формы, значения и функции, закономерности их функционирования. Осуществлен общий анализ речетворчества писателя на лексико-семантическом, морфологическом и синтаксическом уровнях языка с целью отбора текстов для учебных целей. Определены характерные лексические средства в речетворчества писателя как доминирующие вербализаторы национальной языковой картины мира. Раскрыта роль различных частей речи для репрезентации основных концептов в индивидуально-авторской языковой картине мира. Выяснено художественно-выразительные функции коммуникативных типов предложений в творчестве художника. Предложены возможные задания по текстам А. Довженко и приведены отдельные упражнения, направленные на формирование у студентов языковой компетентности.

Ключевые слова: *языковая личность, языковая компетентность, профессиональная подготовка, дидактический текст, творчество А. Довженко, языковая картина мира, языковые вербализаторы.*

Отримано редакцією: 01.10.2019 р.